

'Schatzoeken' bij het Wouws kasteel

De belangstelling voor de historie is in ons land vaak het grootst als er sprake is van 'schatten'. Alvorens ik wat nader op het Wouws kasteel in wil gaan en met name de 'opgravingen' die in 1934 plaatsvonden, wil ik enige aandacht wijden aan de schatgraverij die ook aan het Wouwse kasteel niet voorbij is gegaan.

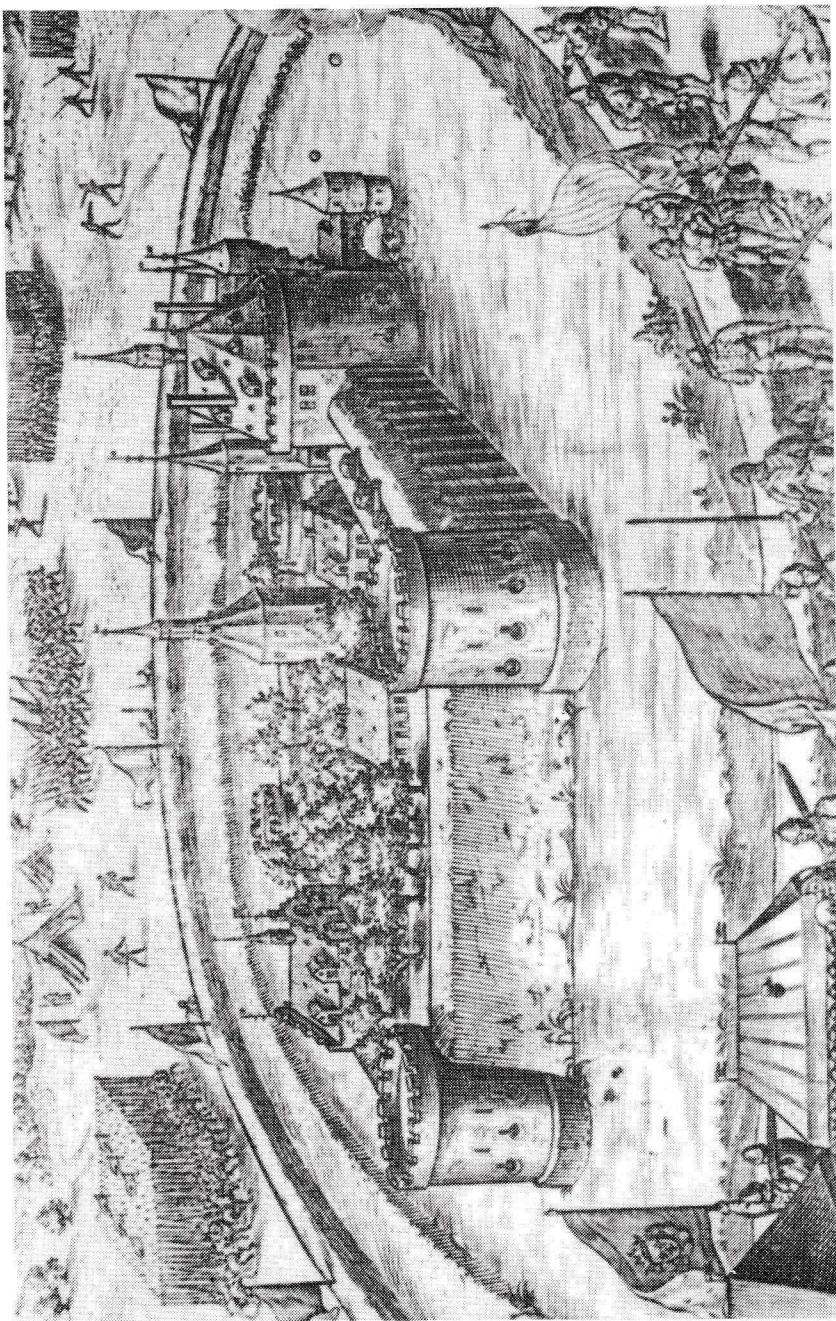
Een eerste mededeling over een werkelijk 'opzienbarende' vondst vinden we in de Grondwet van 12 december 1894. De Grondwet was de voorloper van wat nu Brabants Nieuwsblad heet.

"Als hoogst merkwaardig kan worden gemeld, dat gisteren op de hoeve van het oud vermaard kasteel, bewoond door den heer P. van Oers een Spaansche zilveren munt iets grooter dan een gulden door een rat uit een pijp opgegraven is. De munt draagt het jaartal 1713 en is aan de eene zijde van een leeuw, aan de andere kant van een vrouwenbeeld voorzien. Ieder die deze zeldzame munt in oogenschouw wil nemen vervoege zich bij den jovialen landbouwer".

Of het inderdaad druk was met kijkers en misschien later wel met gravers die ook iets wilden hebben, laat de krant in het midden. Vast staat dat veertig jaar later het kasteelterrein opnieuw middelpunt van graverij was.

'OPGRAVING'.

In 1934 zaten we midden in de crisistijd. Werkloosheid alom, armoede troef en weinig mogelijkheden daar iets aan te veranderen. De werklozen moesten leven van 'de steun'. De gemeenten hadden daarbij de vrijheid om die schamele uitkering zo uit te betalen of om de werklozen aan het werk te zetten. De gemeente Wouw had voor deze laatste

Het Wouws kasteel in volle glorie tijdens het beleg in 1583. Uit de Slagboeken van Hogenberg.

Tekening van Hans Bol getiteld "Herfst". Bol verwerkte in deze tekening links het kasteel van Wouw. Het werk bevindt zich in Leningrad. Foto: Frank Schijven.

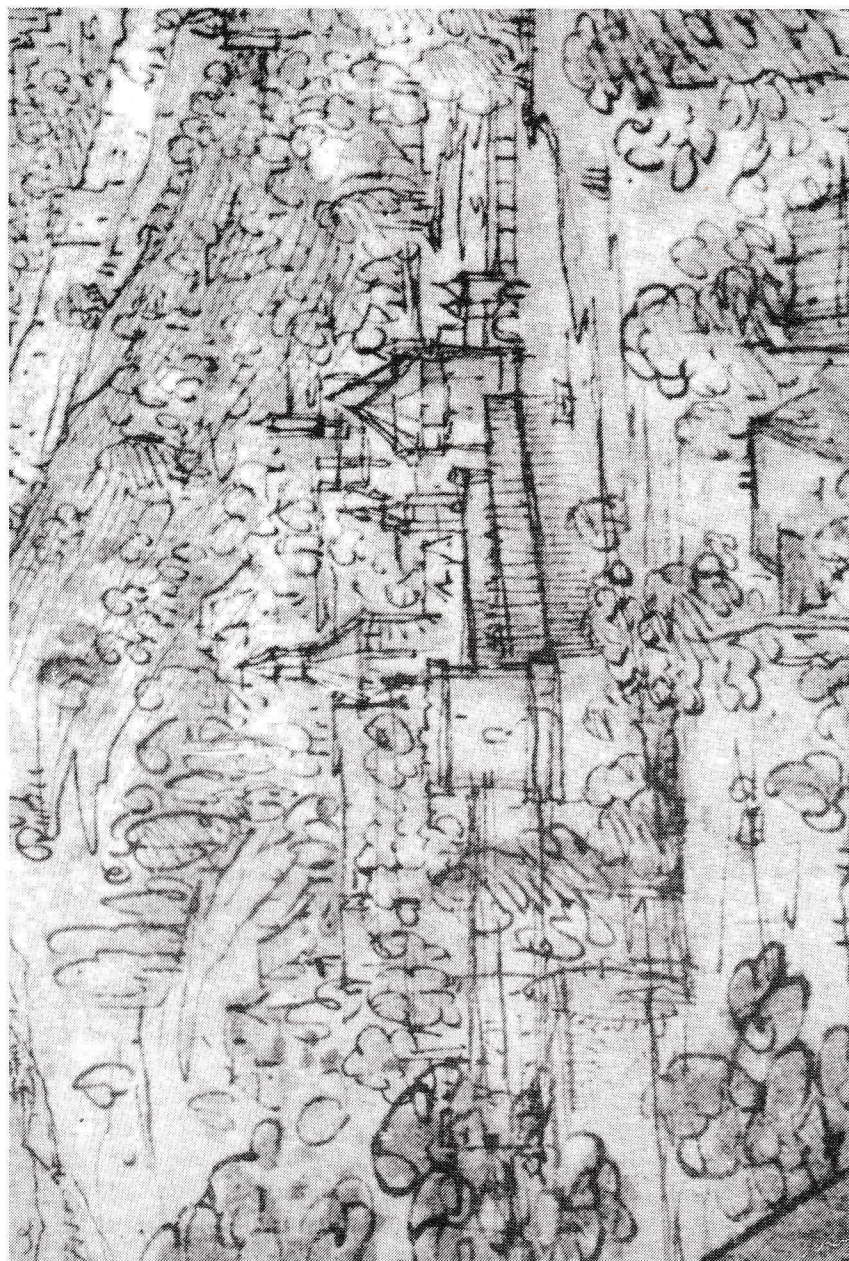
4
methode gekozen en toen er een aanvraag kwam van boer Elst om de resten van het voormalige kasteel op te ruimen om zodoende een beter weiland te krijgen, gaf men daar graag medewerking aan. 1)

Begin 1934 werd met de werkzaamheden begonnen. H.Regtop uit Sprundel 2) was als opzichter aangesteld door de Heidemij. Onder hem werkten zo'n 25 werklozen uit Wouw. Het werk zelf was zwaar. Met schoppen, houwelen en bijlen werden de muren blootgelegd en tot een bepaalde diepte uitgebroken. Een tijdlang lag het werk stil omdat de winter bijzonder streng was begin 1934. Dat was een geluk want daardoor kon tijdig de 'opgraving' bij de Rijksdienst voor Monumentenzorg worden signaleerd.

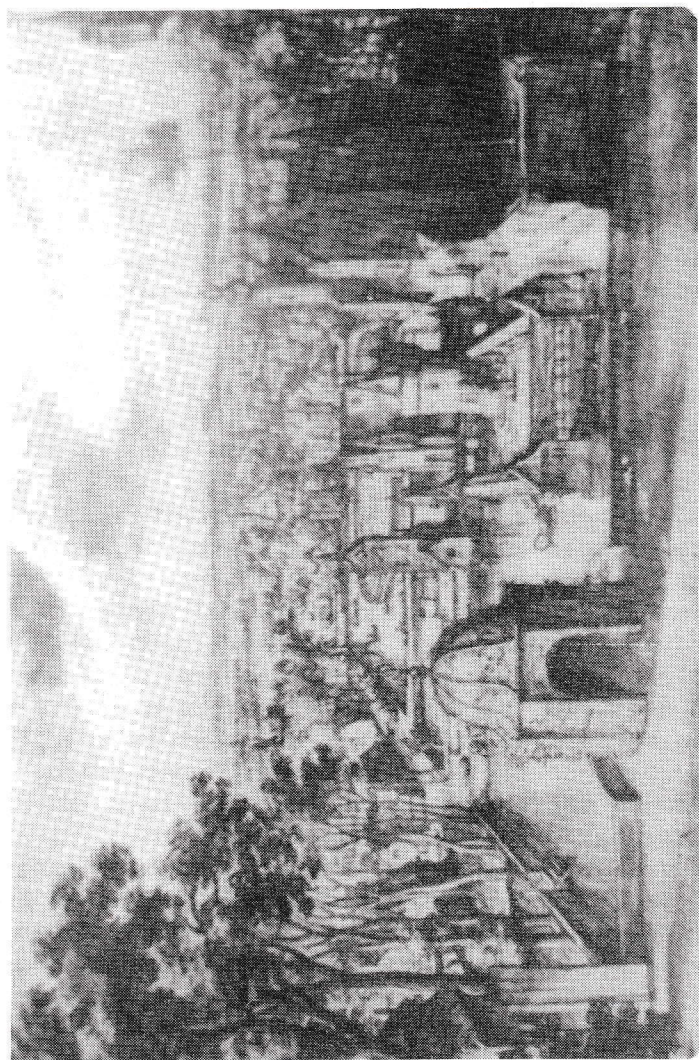
De man die dat aankaartte was mr. H. Mastboom uit Oud-Gastel 3). Hij was in het voorjaar 1934 herstellende van een ziekte en moest van de dokter veel de buitenlucht in. Hij gebruikte deze therapie om tegelijkertijd het Westbrabantse land te verkennen. Zo ook op 2 maart 1934, toen de heer Mastboom via Wouw naar Moerstraten wilde rijden. Toen hij door de Waterstraat richting Moerstraten reed, bemerkte hij dat op de plaats die in de volksmond de "Kasteelwei" werd genoemd, een groot aantal personen aan het werk was. "Ik ben het veld ingegaan en heb aan de opzichter gevraagd wat er aan de hand was", vertelt de heer Mastboom. Daarna spoedde hij zich naar het gemeentehuis waar hij met burgemeester Goosen en de gemeentesecretaris gesprekken had. Nog dezelfde avond schreef de heer Mastboom zijn eerste brief naar dr. Jan Kalf, directeur van het Rijksbureau voor Monumentenzorg in Den Haag 4). Hij wees in deze brief op het belang van het Wouwse kasteel en wijst er op dat de zaak beslist geen uitstel kan dulden:

Voor al wil ik er nogmaals op wijzen, dat er hier periculum in mora is. Reeds thans zijn heele stukken der fundamente weggevoerd en elken dag wordt er weer meer opgeruimd". 5)

Al op 5 maart kwam er een reactie op de noodkreet van de heer Mastboom. Hij kreeg een telefoontje waarin werd medegedeeld dat er op dinsdag 6 maart iemand van de rijksdienst naar Wouw zou komen. Die zou om 10.09 uur op het station van Wouw arriveren. De heer Mastboom ontmoette daar W. A. Hemsing, bouwkundig ambtenaar 1e klasse uit Den Haag. Met deze ambtenaar werd de kasteelweide bezocht en

Gezicht op het kasteel van Wouw in 1579, verwerkt op Brussel door Hans Bol. Foto uit Woide...die Wouda.

De tekening van Hans Bol waarin de voorpoort van het Wouwe kasteel werd verwerkt.
(Collectie de Vierschaer; afkomstig uit Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes
der Universität Graz).

41
werden de eerste foto's gemaakt. Nog dezelfde avond schreef de heer Mastboom opnieuw een brief naar monumentenzorg. In die brief maakt hij de rijksdienst nogmaals attent op het belang van het kasteel. Interessant is ook de volgende passage uit de brief:

"Het grondwerk, dat thans verricht wordt, geschiedt in werkverschaffing. Het Rijk betaalt volgens den burgemeester van Wouw 90% in de arbeidsloonen. Het zou toch jammer zijn als men voortging op Rijkskosten een monument ondeskundig weg te breken." 6)

Volgens de heer Mastboom kwam de heer Hemsing in de loop van de maand nog verschillende keren naar Wouw en hij logeerde dan altijd in hotel "De Kroon" op de Markt. Van de blootgelegde fundamenteën maakte hij tekeningen en foto's.

AANKOOP.

Op 26 maart richtte de heer Mastboom nogmaals een schrijven aan Monumentenzorg:

"...De eigenaar van het terrein, de landbouwer Elst, wil na Paschen een begin maken met het afbreken en wegruimen van de thans blootgegraven grondvesten, tenzij er voor dien tijd iemand opdaagt, die de ruïne wil koopen. De oppervlakte van het kasteel - zonder de bijgebouwen - bedraagt volgens een ruwe schatting ongeveer 20 Aren: 1/5 H.A. De heer Elst is in beginsel bereid die 20 Aren te verkoopen en een verbinding met de openbare weg te verschaffen. Over de prijs moest hij zich nog beraden. De huidige prijs van een dergelijk stuk weiland van 20 A. is in deze streek f 250,- à f 300,-". 7)

Mr. Mastboom vraagt de Rijksdienst voor Monumentenzorg of het Rijk of de Provincie, of misschien de stichting Menno van Coehoorn bereid zou zijn om de ruïne aan te kopen.

"...Wanneer er wel uitzicht op een dergelijken aankoop zou bestaan, maar de voorbereidingen van dien koop geruimen tijd zou vorderen, dan zie ik wel kans iemand te vinden, die de ruïne thans van den heer Elst zou willen koopen en dan te gelegener tijd het perceel grond voor denzelfden prijs aan het Rijk of een anderen rechtspersoon zou willen overdragen..." 8)

4

Eerst op 17 juli 1934 reageerde directeur van de rijksdienst op de brief van mr. Mastboom. Hij liet toen weten dat het Rijk het terrein niet aan wilde kopen en dat ook de vereniging "Menno van Coehoorn" op dat moment geen middelen had. Als enige mogelijkheid verwees de heer E.O. M. van Nispen tot Sevenaer naar de provincie Noord-Brabant. Men is toen echter gaan breken en van een aankoop is nooit iets terecht gekomen, maar gelukkig bleek wel het terrein en de fundering in kaart gebracht te zijn.

FUNDERING.

Bij het uitbreken van de fundering kwam opzichter Rechtop kloostermoppen tegen die gemetseld waren met tras. Het kostte zijn mensen heel wat moeite om die muren te slopen, vandaar dat nog een groot gedeelte in de bodem bleef zitten. 9)

Bij die 'opgravingen' werden ook nog 30 tot 40 kanonskogels gevonden.

De heer Regtop merkte nog op dat volgens het werkvolk een tunnel van het kasteel richting Bergen op Zoom liep. "Van die tunnel hebben we echter helemaal niets gevonden" vertelde Regtop. "Ik denk dat het maar een verhaal was".

Bij de werkzaamheden was regelmatig de heer Hemsing van de Rijksdienst voor Monumentenzorg aanwezig. Hij gaf soms aanwijzingen om een bepaald stuk muur verder uit te graven of om op een bepaalde plaats te zoeken. De opzichter herinnert zich nog wel dat Pieter-Jan Elst, de toenmalige eigenaar, langs zijn oprijlaan kogels had liggen. Van hem kreeg hij toestemming om er mee naar huis te nemen. Achter op zijn fiets nam hij het loodzware gevaarte mee naar huis.

WICHELROEDELOPER.

Tijdens de werkzaamheden werd nog gevraagd om een wichelroedeloper te laten komen. "Ik kan me niet herinneren dat die er ook geweest is, hoewel ik er wel op aangedrongen heb" vertelde de heer Regtop.

De Grondwet van 2 juli 1934 is echter een andere mening toegeedaan. Onder de welluidende kop: "Op zoek naar de

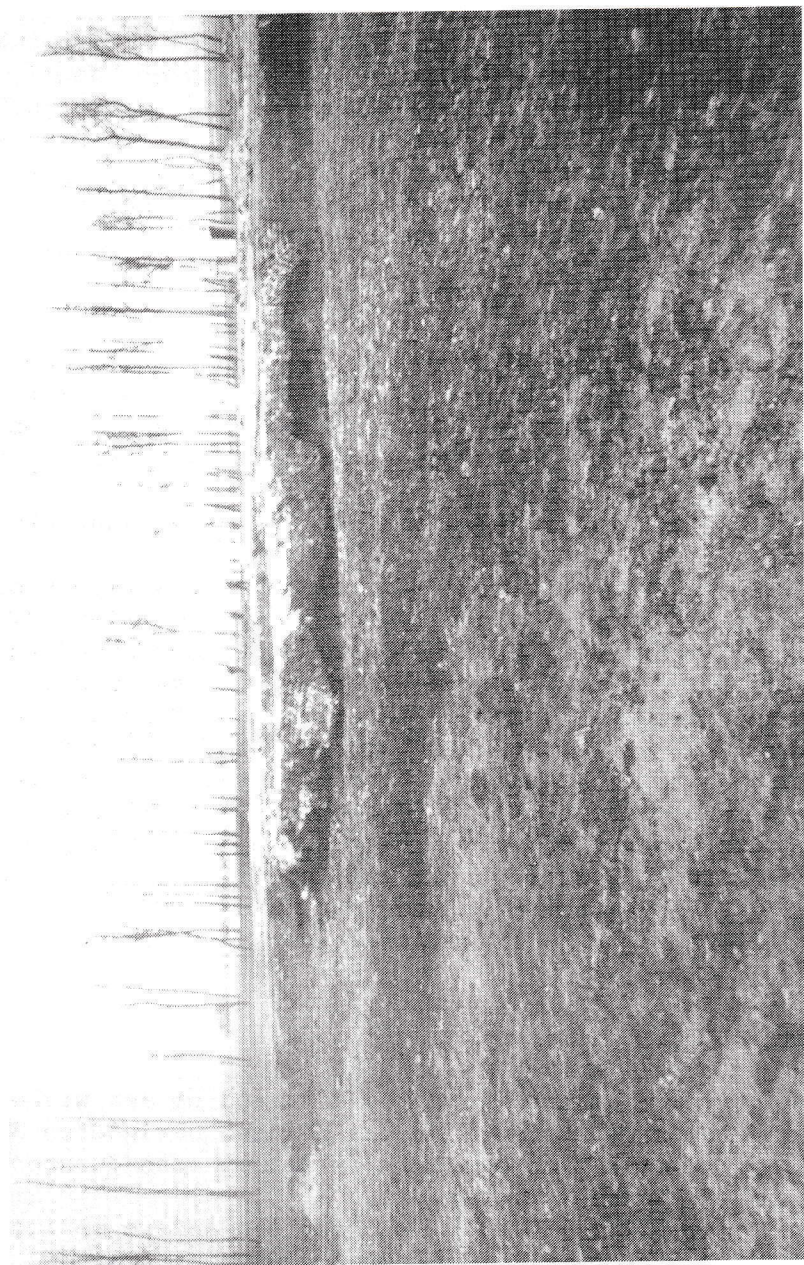

Foto van de woontoren-fundering vanuit het zuidwesten. Let op de aanzet van de bogen. Foto:Rijksdienst voor de Monumentenzorg-Zeist. april 1934.

In de glooiing van de Wouwse Beek is ook nu nog een deel van de poort-
toren te vinden. Foto:Rijksdienst voor Monumentenzorg-Zeist. april 1934.

schatten van het Wouwse kasteel", staat een uitgebreid artikel over de schatgraverij. Dit artikel willen wij U hier niet onthouden. Als extra koppen stonden boven genoemd artikel: "In de onderaardse kelder moet goud geboren zijn" en "Een Brussels medium doet nasporingen. De ratten brachten het uit!"

"Ratten zijn dieren, die zich niet bepaald in de sympathie van de mensheid kunnen verheugen; of de antipathie echter wederzijds, zou ik niet kunnen zeggen, wel weet ik dat genoemde beestjes weinig uitrichten wat ons, afstammelingen van Adam en Eva, verheugen kan.

Een uitzondering hierop moeten toch eens de ratten gemaakt hebben die hollen en gangen hadden gegraven onder de landerijen van Pieter Jan Elst te Wouw, want deze beloonde de eigenaar van het veld met enkele gouden dukaten. Aangezien het echter niet de gewoonte is van bovengenoemd beestenras om gouden dukaten boven te halen, kan men zich de belangstelling van Pieter-Jan Elst voorstellen, die reeds aan geheimzinnige schatkamers begon te denken.

Nu was het bekend dat op het zojuist genoemde veld eens het befaamde "kasteel van Wouw" gestaan heeft. Opgravingen hebben van het kasteel reeds lang de fundamenteën blootgelegd, welke in grote lijnen overeenkomen met de nog bestaande kopergravures. Nu is reeds lang bewezen dat de liefde voor historie zich in Nederland het warmst toont wanneer het gaat om dukaten of een zilvervloot. Piet Hein zijn roem zal tenminste tot in lengte van jaren bezongen worden. Nu sluimerde de liefde tot het kasteel van Wouw in de harten van alle Westbrabanders en ook in die van bijna alle Wouwenaren, totdat plotseling..... enkele dukaten gevonden werden.

Er werden geheimzinnige onderzoeken verricht door sommigen op en in de puinen van de oude burcht en de resultaten werden angstvallig verborgen gehouden, zoals bij de mysteries waar goud betrokken is, gewoonte schijnt. Nu bereikte ons donderdagmorgen een seintje dat er op de kasteelruïne nasporingen werden gedaan door een mannelijke "Miss Silvia". Het spreekt vanzelf dat een dergelijk bericht voor journalisten meer betekent dan een onnozele kennisgeving. In ieder geval had het tengevolge dat de plaats van de schatten werd opgezocht alwaar inderdaad

Op deze foto is duidelijk te zien welk een chaos er ontstond bij de zgn. "opgravingen" in 1934. Dit is de fundering van de ronde toren, gezien vanuit het oosten. Foto: Rijksdienst voor Monumentenzorg-Zeist.

Een foto gemaakt vanuit het zuidoosten met daarop rechts de vierkante toren. foto:Rijksdienst voor Monumenten-
tenzorg-zeist. april 1934.

4

een zekere professor Moelaers uit Brussel met zijn apparaat dat hij als "pendule" betitelde ijverig het terrein afzocht. Een jongeman was bezig op de door hem aangeduide plaatsen kuilen te graven, waaruit hij wel modder en stenen, maar geen goud schepte. Inmiddels gaf de 'professor' college over het kasteel. Volgens hem was het kasteel een tijd de verblijfplaats geweest van roofridders, die natuurlijk roofden en plunderden en in hun kasteel de schatten bewaarden. Zoals ieder behoorlijk roofridderslot bevatte ook het kasteel oneraardse gangen en kelders. Wie weet wat voor personen hier vaak gezucht en een afschuwelijke dood vonden. Wie weet ook wat voor sprookjesachtige schatten er in de diep in de aarde verborgen kelder opgestapeld liggen. Naar deze kelders met zijn verborgen schatten gaat nu de belangstelling van de onderzoekers uit. "Professor Moelaers" werkt met een z.g. 'pendule', een toestelletje dat de vorm heeft van een compas in een ring, welke aan een gouden snoer bengelt en door een medium, in dit geval de "professor", die op rubber sloffen loopt, wordt vastgehouden.

Uit de reacties van zijn 'pendule' maakt "professor Moelaers" nu op, dat op meerdere plaatsen in de bodem edele metalen verborgen zijn. Tot nu toe leverden de opgravingen echter weinig op. Wel stuitte men op enige brokken steen en hout en op interessante keldergewelven, doch schatten werden tot nu toe nog niet gevonden. De weinige omstaanders debuteerden dan ook gretig de nodige humoristische toespelingen, welke de indruk moesten vestigen, dat zij zeer sceptisch tegenover de zaak stonden."

Tot zover De Grondwet over deze speurtocht naar de schatten van het Wouwse kasteel. Dat die speurtocht niets opleverde bevestigde dezelfde krant op 5 juli 1934 in een kort bericht: "Professor Moelaers heeft zijn opgravingen gestaakt. Er zijn geen schatten gevonden".

HET KASTEEL.

Aan het kasteel van Wouw zijn in de loop der jaren al heel wat publicaties gewijd. 10)

Daarbij werd aan de hand van rekeningen die bewaard gebleven zijn getracht een reconstructie te maken van hoe

Op deze foto opnieuw een beeld van de chaotische toestand van de werkzaamheden. Foto:Rijksdienst voor Monumentenzorg-Zeist, april 1934.

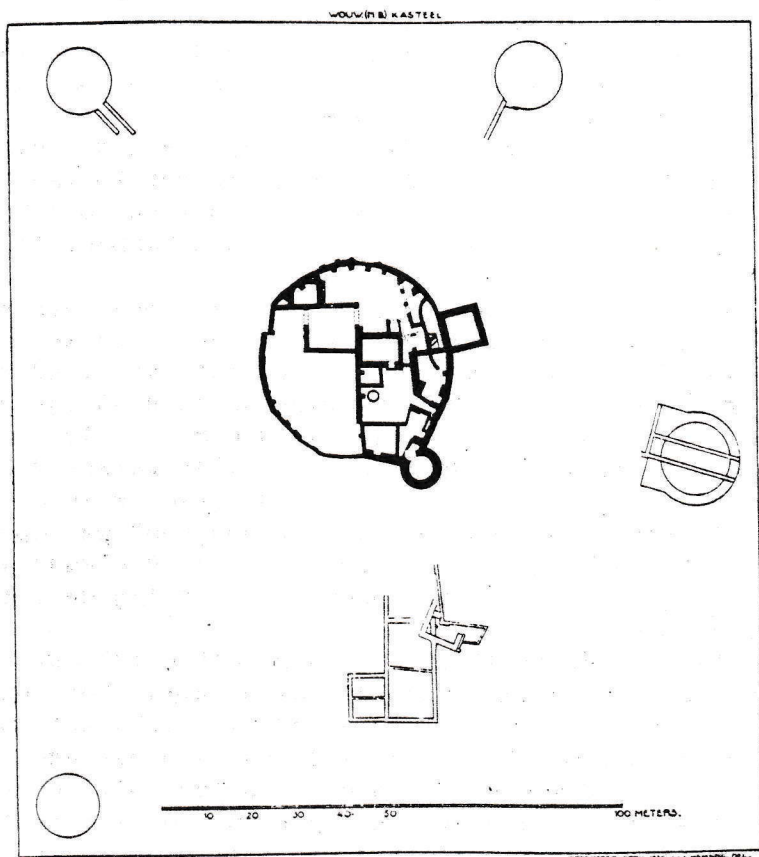
het kasteel er uit gezien moet hebben. Daarnaast zijn veel tekeningen en prenten bewaard gebleven. Die tonen het kasteel in volle welstand, maar ook het verval in de loop der eeuwen. Wie nu binnen de gemeente op zoek gaat naar het Wouwse kasteel, zal zijn speurtocht tevergeefs ondernemen: het is volledig uit het landschap verdwenen. Slechts wat welvingen in het terrein getuigen nog van het eens zo 'beruchte' kasteel van Wouw.

Omdat veel mensen niet op de hoogte zijn van de verschillende publicaties ga ik hier kort in op het Wouwse kasteel zoals dat in de loop der eeuwen eruit gezien moet hebben en de handelingen die er plaats gevonden hebben. 11)

Voor het eerst wordt er in 1379 gesproken over een kasteel in Wouw. In de leenregisters van Brabant lezen we in dat jaar over "'t huys te Woude". In een akte van 1342 was al eens sprake van "die Zale", waarmee waarschijnlijk het kernhuis van het kasteelcomplex werd bedoeld. 12)

Bij het slopen van de fundamenteën in 1934 werden de formaten van de stenen opgemeten. Daardoor weten we dat dat het formaat van de ringmuur van "'t dongeon" was opgetrokken in baksteenformaat van 28,5 x 14 x 7. Die muur was versterkt met steunberen. Binnen die muur lag de toren en wat ander bouwwerk. 13)

Bas Aarts veronderstelt in zijn publicatie 14) dat bouwheer Gerard van Wesemale aan het eind van de dertiende eeuw koos voor het type van een ronde waterburcht. De middellijn van die burcht blijkt volgens de opmetingen van 1934 ongeveer 40 meter bedragen te hebben. Uit de vrij gedetailleerde tekening van monumentenzorg valt te concluderen dat de muur een dikte van 1 tot 1.50 meter bedragen moet hebben. Diezelfde dikte is te zien op de foto's die door de rijksdienst voor de monumentenzorg zijn gemaakt tijdens het blootleggen van de restanten. Een deel van die foto's is opgenomen bij dit artikel. Uit het feit dat er uitmetselingen zijn, mag geconcludeerd worden dat er steunberen tegen deze muur gestaan hebben en dat die mogelijk een weergang gedragen heeft. Voor een verdere beschrijving laat ik J.G.N.Renaud aan het woord in het artikel Kastelen in Noord-Brabant. 15)

OPGEMETEN APRIL 1934 W.A. HEMMING DELT.

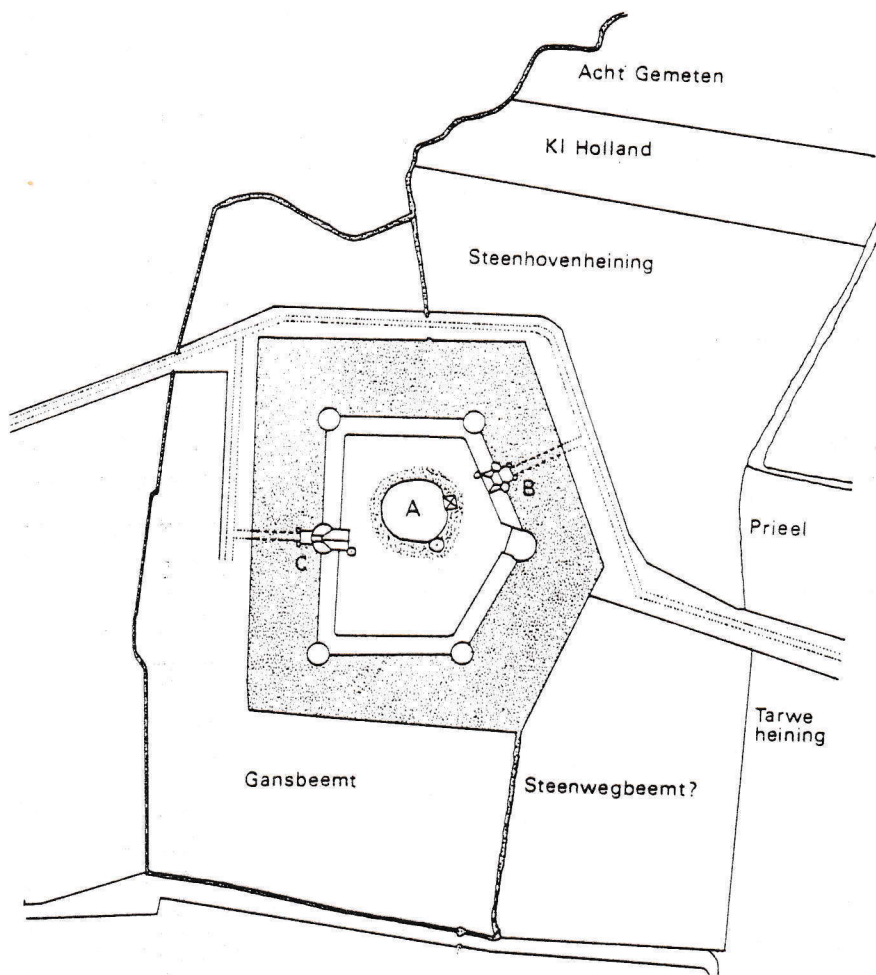
Totaaloverzicht van de opmeting van het kasteel van Wouw. In april 1934 opgemeten door W.A. Hemsing. Rijksdienst voor Monumentenzorg-Zeist.

Aan de oostzijde was een grote vierkante toren tegen de ringmuur aangebouwd. Op de 17e eeuwse afbeeldingen van de ruïne draagt deze toren het karakter van een donjon, een hoofdtoren. De uitgekraagde kanteling rustte op boogfriezen, gelijk we deze ook elders herhaaldelijk aantreffen. Of deze boogfries eveneens werpgaten verborg, is natuurlijk niet meer na te gaan. Het eigenaardige gebogen muurwerk, dat aan de binnenzijde van de burchtmuur langs de toren loopt, behoorde blijkens bedoelde afbeelding uit de 17e eeuw tot een trap.

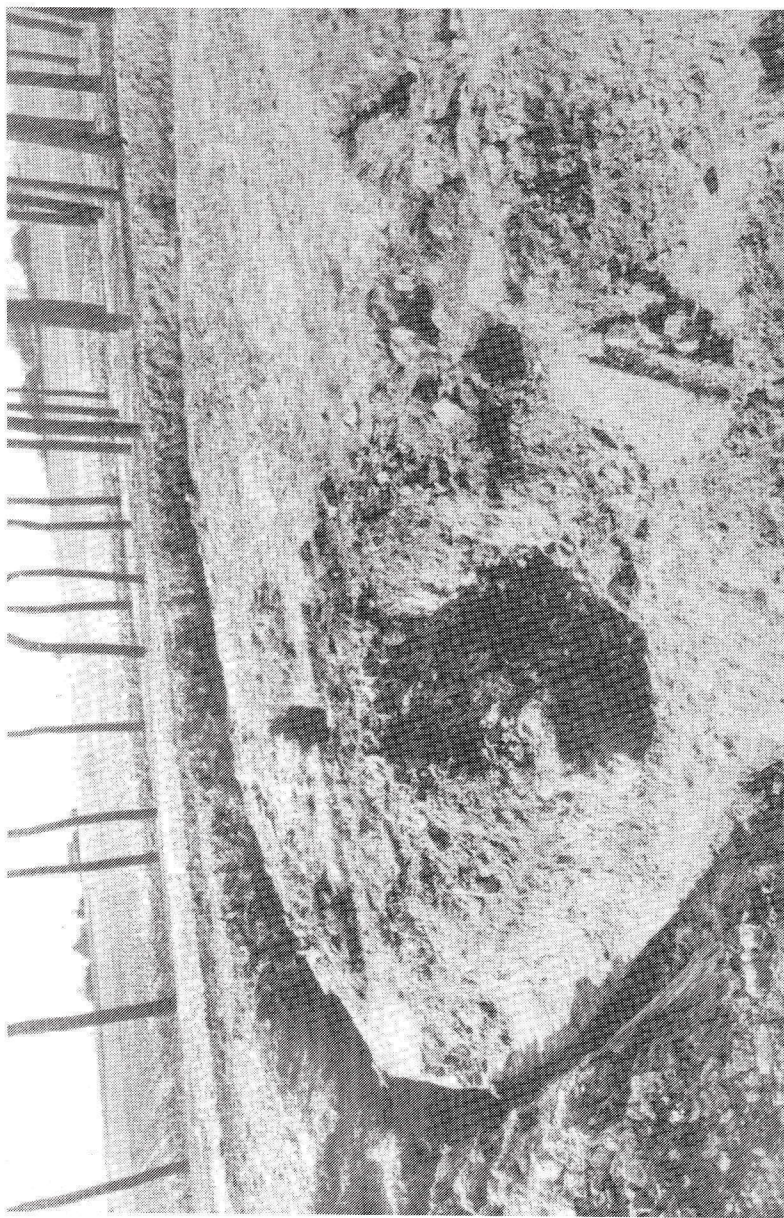
De ronde toren op het Zuidoosten is veel zwaarder dan de vierkante; de fundering heeft een breedte van 2 meter. De baksteen, 25 cm lang, wijst er op, dat deze toren met het aangrenzende muurwerk in een tweede of derde bouwphase tot stand is gekomen. Waarschijnlijk mogen we deze aan Hendrik II van Boutershem toeschrijven. Het komt mij voor, dat met de "niewe thoren", die volgens de Domeinrekeningen in 1385 gedekt werd met "tichelen", de ronde toren bedoeld werd.

De bouw hiervan moet een algehele wijziging gebracht hebben in de bestaande toestand en wellicht hebben we "die telrie" en "die cokene" in de omgeving van de toren te zoeken. Het metselwerk wijst sterk in deze richting. Of hier echter ook "die zale" te localiseren valt? De ruimte ten zuidwesten van de vierkante toren, tegen de ringmuur aangeleund, kan de zaal bevat hebben. Denkt men zich de onregelmatigheden en overblijfselen van vroegere perioden weg - ongetwijfeld zijn deze indertijd zorgvuldig onder de vloer weggewerkt - dan ontstaat hier een ruimte van ongeveer 9 x 6 meter. Hoewel beperkt, toch niet te klein om de naam "sale" te dragen. De overgeleverde plattegrond laat trouwens geen ruimte voor andere veronderstellingen. Want de grote met muurwerk omsloten ruimte, waar de waterput zich bevond, kan moeilijk als zaal verklaard worden. Deze zou dan aan drie zijden ingebouwd zijn geweest en slechts van uit het Westen licht ontvangen hebben, terwijl bovendien de aangrenzende ruimten van hun voornaamste lichtbron zouden zijn beroofd. De buitenmuur toch van een versterkt huis bezat nooit grote vensters. Bedoelde ruimte kan daarom moeilijk anders gezien worden dan als binnenplein.

Deze verklaring wijst tevens de weg naar de oplossing van

Reconstructie door W.A. van Ham van de situatie rond 1550. A: het oude slot, B: voorpoort, C: achterpoort. Te betwijfelen valt of de voorpoort inderdaad op deze plaats heeft gelegen. Kaart uit Woide...die Wouda.

De fundering van de noordwestelijke hoektoeren. Links op de achtergrond de Haselaar. Foto:Rijksdienst voor Monumentenzorg-Zeist. april 1934.

4
een ander vraagstuk, namelijk: waar de ingang heeft gelegen. Naar analogie van andere gevallen moet men aannemen, dat eerst de vierkante, later de ronde toren een belangrijke rol was toebedeeld bij de verdediging van de toegang. De poort zal zeker niet in een woonruimte gelegen hebben, maar de binnentredende geleid hebben naar een open ruimte, vanwaar verschillende vertrekken bereikbaar waren. Ook deze overwegingen leiden er dus toe de ruimte met de waterput als open terrein te beschouwen.

Daarmee is echter de plaats van de poort nog niet precies bepaald. Het smalle gangetje ongeveer midden tussen de vierkante en de ronde toren, dat van de ringmuur naar het binnenplein voert, zou men gaarne tot het poortgebouw rekenen. De breedte, nauwelijks een meter, is echter wel wat gering. Misschien is hier oorspronkelijk wel de poort geweest maar na de verbouwingen van 1385 zou ik de poort liever in de zuidelijke aangrenzende ruimte zoeken. De lange smalle sleuf tegen de ringmuur kan dan gemakkelijk verklaard worden als bergplaats voor tegenwichten van de brug.

Over de verdere inrichting van het oudste deel van het kasteel zijn veel gissingen gedaan. Probleem blijft daarbij echter dat de gevonden funderingen alleen het kelderplan bevatten en geen compleet beeld geven van de plattegrond van de hoofdverdieping en de bovenverdiepingen.¹⁶⁾ In de periode tussen 1342 en 1489 werd regelmatig aan het gebouw gesleuteld, stukken werden vernieuwd, vertrekken aangebouwd en toren bijgebouwd. In zijn artikel "Het voormalig kasteel te Wouw" in de Ghulden Roos van 1943 gaat C.J.F.Slootmans aan de hand van de rentmeestersrekeningen daar uitvoerig op in. Wie daarin geïnteresseerd is, doet er goed aan dat artikel er op na te slaan.

VERSTERKINGEN.

Onder de algehele leiding van Anthonis Keldermans wordt in de periode van 1489 tot 1500 gewerkt aan de versterking van het kasteel. In die periode kwam Jan III van Glymes op het kasteel wonen en in de roerige tijden die in onze contreien heersten, wilde hij iets laten doen aan de verdediging van het kasteel.

Sprundel 17. April '34

Aan den Wed. Heer.
W. A. Hemming
te 's Gravenhage.

Wed. Heer.

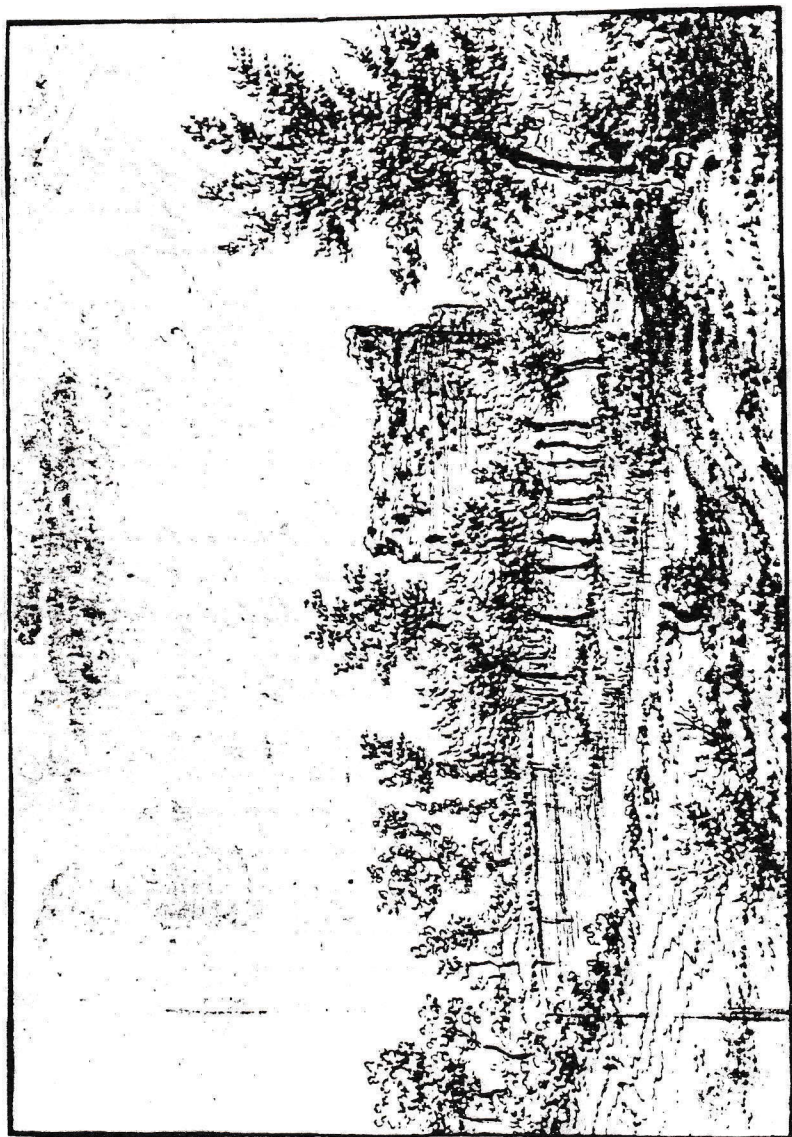
Hierbij ingesloten doe ik u
toekomen een getekende kwitantie arbeidsloon
groot f. 6. 60 voor verleende hulp bij het opgraven
der fundamente van het Kasteel te Woerd.
Tot mijn spijt hebben wij van de hoektoren
niets kunnen vinden.

Deze schijnt geheel uitgebroken te zijn,
wel hebben wij op de plaats veel spoor
gevoonden, maar van wege het water hebben
wij minchien niet diep genoeg kunnen zoeken
Wenschte u toch door te gaan met het opzoeken
van bedoelde toren dan ontvang ik gaarne
een nader bericht. (van D. v. d. V. niet nodig maakt. H.)

De toren waarvan wij de dwarsmuur moesten
zoeken heb ik in de linkerhoek gezet.

Deze muur loopt zoo als u op bijgaande
schets niet niet geheel door.

Wel hebben wij in de toren nog een paar
muren gevonden, deze hebben wij opgemeten

Prent van Joshua de Grave (1671). Afgebeeld is een van de ronde hoektorens van het kasteelcomplex, wellicht de noordwestelijke. Bibliotheek Prov. Genootschap van Noord-Brabant.

Uiteindelijk werd het grondplan van de versterking van een vijfhoek met de punt naar het oosten gericht. Op de tekening die Hoghenberg maakte van het beleg van het kasteel in 1583 is die vorm duidelijk te onderscheiden. W.A. van Ham heeft deze situatie gereconstrueerd in een tekening waarop de situatie omstreeks 1550 te zien is. 17)

In 1492 is het belangrijkste werk aan de vesting begonnen. In die periode bakte Meus de Potmaker 94 duizend stenen ter plaatse. Jan de Metser uit Hilvarenbeek kocht in die periode in de IJsselstreek nog eens 370.000 bakstenen. Jan de Metser was ook de man onder wiens leiding het werk werd uitgevoerd. 18)

De archeologische werkgroep van de Vierschaer heeft tijdens veldonderzoek in de directe omgeving van de plaats waar eertijds het kasteel stond, ook steenfragmenten gevonden met daarop een groenige glazuuraanslag. Volgens amateur-archeoloog Gerrit Groeneweg zou hier sprake zijn van ter plaatse gebakken stenen, die echter door een te hoge temperatuur in de oven onbruikbaar waren.

Tegelijkertijd met de vier hoektorens werd ook met de voor- en achterpoort begonnen. Die waren vrij groot en luxueus uitgevoerd. Vooral de achterpoort is in de jaren na de ontmanteling van het kasteel veelvuldig afgebeeld en was nog enkele eeuwen in gebruik als woning.

In de periode tussen 1492 tot 1503 werden in de verdedigingswerken liefst 11 miljoen bakstenen gebruikt. De stenen uit de IJsselstreek die aan de omwalling gebruikt werden, kwamen per schip naar Roosendaal. Daar werden ze onder andere door vrouwen gelost en vervolgens met paard en kar naar Wouw gebracht. Dat de stenen voornamelijk met Roosendaalse schippers werden verscheept, is niet zo verwonderlijk omdat die schippers over een eigen model vrachtschip beschikten: de Roosendaalse payte. Die schepen konden per stuk zo'n 40.000 stenen vervoeren. 19)

In 1497 was men zo ver met de bouw van de torens en de aanleg van de omwalling dat met het graven van de grachten begonnen kon worden. Met dat werk hielden zich 40 tot 50 personen bezig. Men moet dit werk niet onderschatten, want het diende met de schop en kruiwagen te gebeuren. Gravers, kruiwagenrijders en delvers waren nodig om het werk tot een goed einde te brengen. Zij kregen bij het graven van

De fundering van de aan de donjon vastgebouwde ronde toren. Foto:Rijksdienst voor Monumentenzorg-Zeist.

de gracht hulp van elders. Sloomans schrijft hierover:
"Zij worden bijgestaan door 'Francoysen, die mijn heer van Rambueres mijnen Heer gesonden hadde', want Thonis de Gruytere gebruikt hen om 'eerde op helpen winnen'. Op een andere plaats noemt hij hen Walen, 'die mijn Heer van Rambueres te Wouwse gesonden heeft'. Deze lieden zijn beroeps pioniers uit het land van Namen, die men in deze tijd ook geregeld werft voor belegeringen, ten einde de slangvormige loopgraven voor de belegeraars aan te leggen, wat zij in den kortst mogelijken tijd tot stand brachten."

Bij het graven van de grachten stuitte men volgens Sloomans op verschillende problemen. 20) Zo kwam bij het graven nogal wat grondwater vrij dat het graafwerk bemoeilijkte. Met een watermolen werd getracht de gracht in aanleg droog te malen. Ook kwamen er verschuivingen van de grond voor, want in de zomer van 1497 wordt er met spoed een bode naar Antwerpen gestuurd om daar Janne den Mandmakere te halen. Hij heeft verstand van dijken en krijgt opdracht om een beschoeiing te maken om verder wegschuiven van de grond te voorkomen. De vrijkomende grond uit de gracht werd gebruikt om een aarden wal rond de gracht op te werpen, die dan weer een extra hindernis voor de vijand moest vormen. Daar bovenop werden dan dichte doornhagen geplant. De grachten kregen water uit de Smalle Beek. Die voerde echter niet zo erg veel water aan, vandaar dat men z'n toevlucht moest nemen tot de aanleg van een sluis om voldoende water in de grachten te krijgen. Een ander waterbouwkundig werk was de brug. Blijkens de gegevens die Sloomans ter beschikking had, was er sprake van twee bruggen. In het begin van de 16e eeuw raakt de vesting langzaam gereed, want dan worden er voor de boomgaard appel- en perebomen gekocht en voor de wijngaard komen er druivenstruiken. 21)

ONRUSTIGE TIJDEN.

De periode waarin het Wouwse kasteel op volle sterkte werd gebracht, was een erg onrustige. In de periode van 1488 tot 1492 was Vlaanderen in opstand gekomen tegen Maximiliaan van Oostenrijk. In de periode van 1541 tot

RIJKSBUROU VOOR DE MONUMENTENZORG

HOFSINGEL 2, 'S-GRAVENHAGE (TELEFOON N°. 180591).

N°. 365/573.

'S-GRAVENHAGE, 17 Juli 1934.

Bericht op schrijven van:

26 Maart 1934

Onderwerp: Terrein van

Kasteel v. Noor

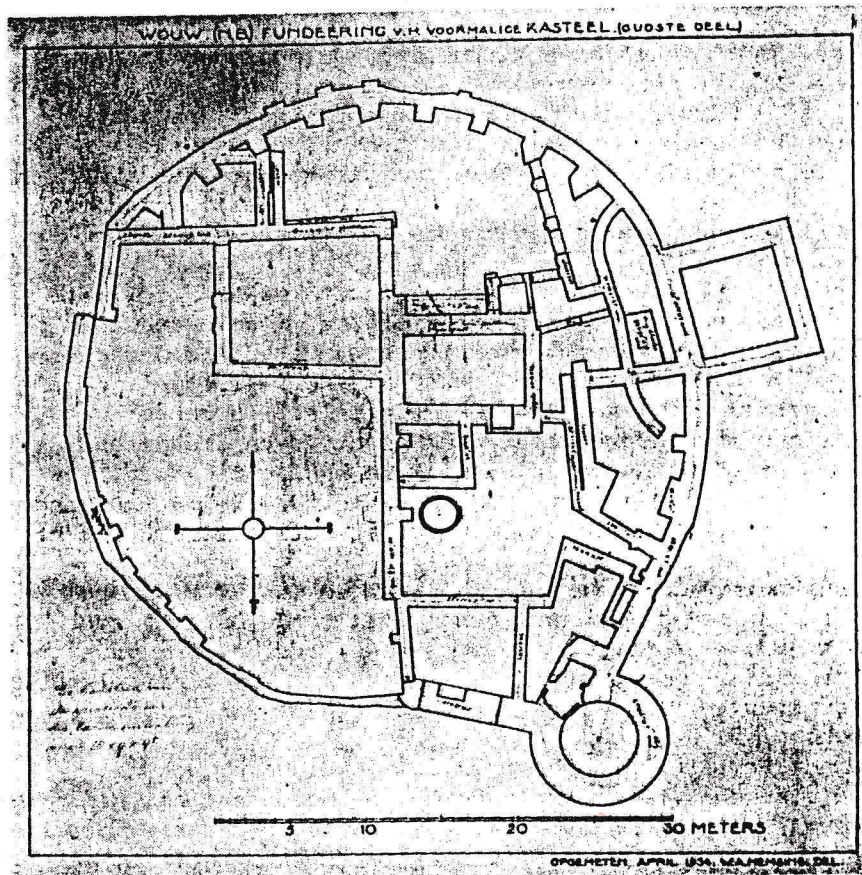
Men gelieve bij beantwoording te adresseeren
aan den Directeur, zonder vermelding van
eenigen familienaam.

Naar aanleiding van uw brieven,
vermeld schrijven, maak ik u mededeelen,
dat de aankoop van het bedoelde terrein
door het Rijk onmogelijk is. Ook de
Vereniging „Hemmo van Cackvoorn“ is thans
reeds niet bij machte een dergelyken
aankoop te doen.

Als enige mogelijkheid om tot de gewenschte
oplossing te komen, zie ik de hulp niet de
Provincie Noordbrabant. Ik zou u willen
raden, u te wenden hetzij tot den
Commissaris der Koningin, hetzij tot den
Heer van Sasse van Spaelt te 's Hertogenbosch,

AAN

Brief waarin de Rijksdienst voor Monumentenzorg dhr. Mastboom laat weten
dat er geen geld is om het kasteelterrein aan te kopen. Postarchief
Rijksdienst voor Monumentenzorg-Zeist.

Tekening met de opmetingen van het oudste deel van het voormalige kasteel (donjon) door W.A. Hemming. Rijksdienst voor Monumentenzorg-Zeist.

1543 volgde de inval van Maarten van Rossum in Brabant. Voor het Wouwse kasteel was die inval de eerste vuurproef. Toen Van Rossum in de zomer van 1542 zijn strooptocht richting Antwerpen hield, zocht de markiezin haar toevlucht binnen het kasteel. 22)

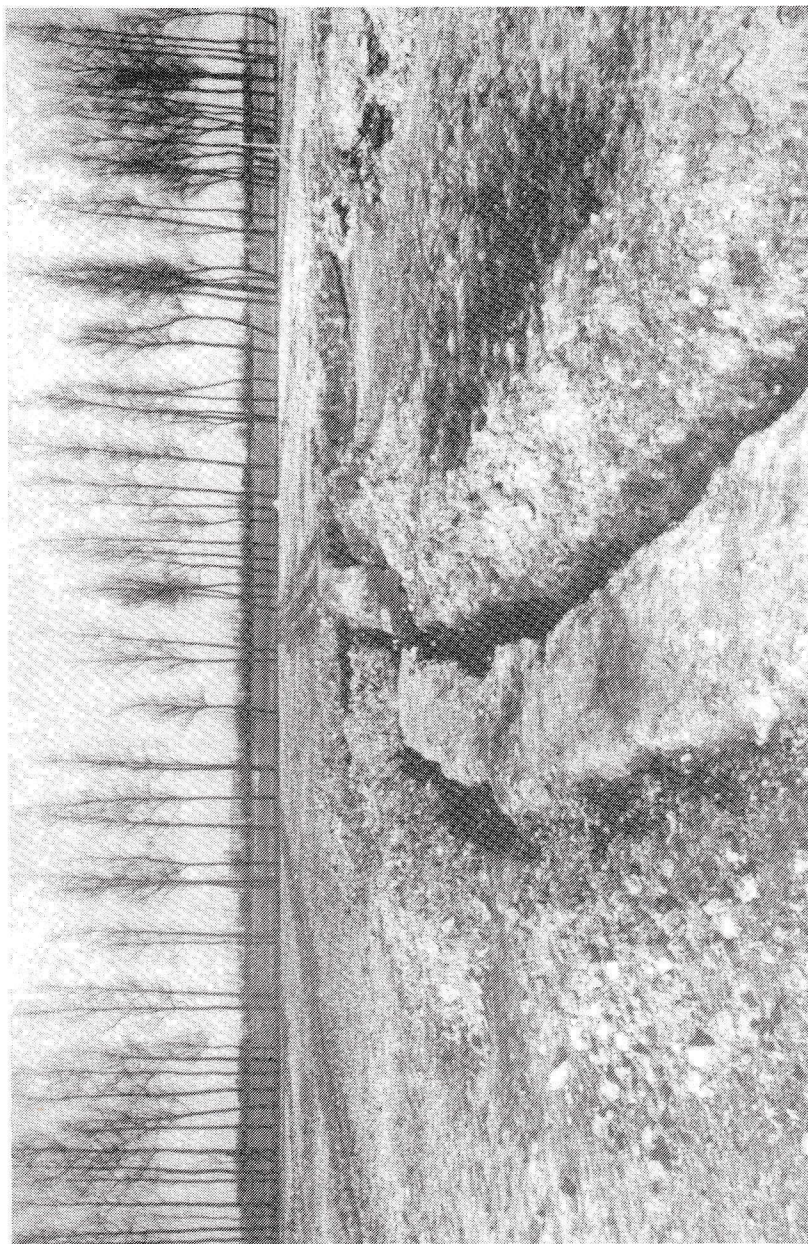
En tenslotte waren er de problemen die uiteindelijk zouden leiden tot het begin van de Tachtigjarige Oorlog.

Voor het kasteel en meteen ook het dorp Wouw begint met die Tachtigjarige Oorlog een periode van verdriet en ellende, stroop- en rooftochten van vreemde en eigen troepen waren aan de orde van de dag. De streek werd leeggeroofd en gebrandschat, de bevolking geplunderd en soms gedood en niets en niemand was meer veilig. Het kasteel wordt ook een speelbal. Bij sententie van de Raad van Beroerten werd Jan IV na zijn dood veroordeeld en zijn goederen kwamen aan de Spaanse koning. Arnold Sanders werd aangewezen als rentmeester op het kasteel (26 maart 1571). Op 4 augustus 1577 werd het kasteel bestormd in opdracht van de Staten Generaal door Elias le Lion. Na een belegering van enkele dagen nam hij het kasteel dat door maar 50 Hoogduiters bezet was in en moordde de gehele bezetting uit. Als de markies in 1581 de stad Bergen op Zoom in Spaanse handen wil spelen, wordt hij tot staatsvijand verklaard en zijn goederen worden aan de prins van Oranje geschonken. De positie van de markies was nu niet bepaald te benijden daar in Wouw. Wel kreeg hij wat extra troepen, maar de hulp was bepaald niet voldoende om het kasteel en de omliggende dorpen een veilig gevoel te bezorgen.

BELEG.

Oranje en zijn troepen waren inmiddels, het is dan 1583, bezig met het voorbereiden van een veldtocht. De bedoeling was om onder meer Eindhoven te ontzetten. Bevelhebber van het leger was maarschalk Biron. Voor Eindhoven kwam hij te laat, maar op 24 april kwam het leger in Roosendaal en sloeg daar het kamp op. 23)

Van hieruit bracht hij alles in gereedheid om het Wouwse kasteel te bestormen. Op 9 en 10 mei 1583 werd het kasteel beschoten zonder dat er noemenswaardige schade was. Toch gaven de belegerden het snel op en hesen de witte

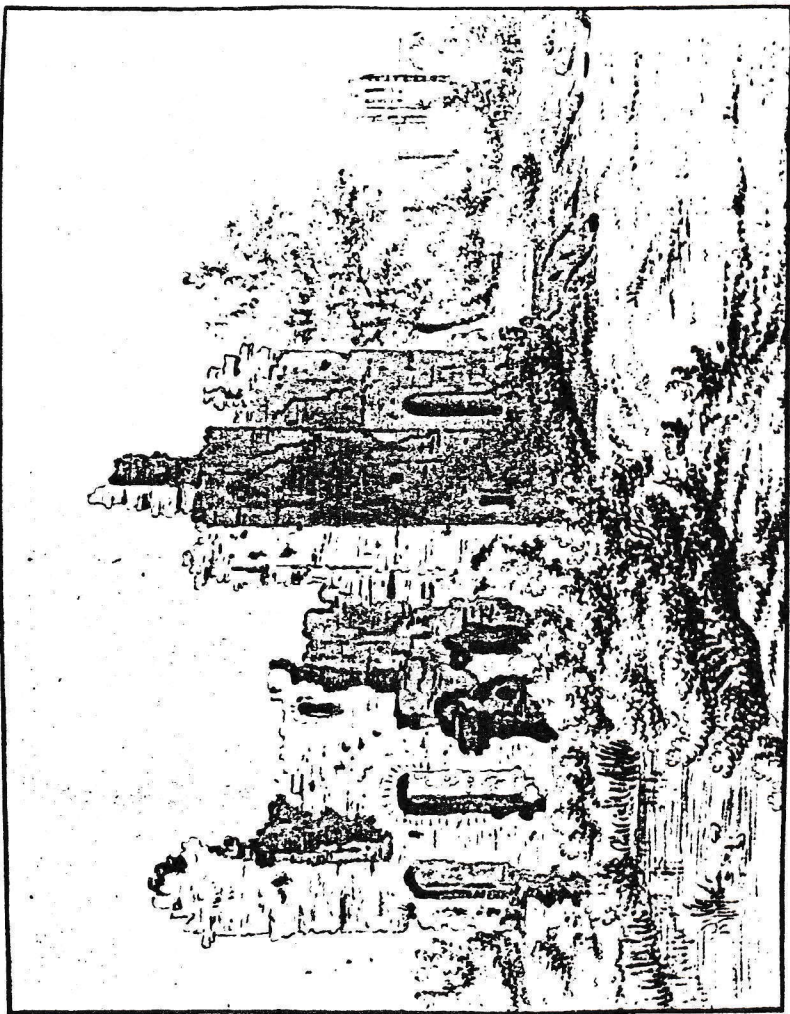
Fundering van de ringmuur van het donjon. Op de foto is duidelijk de vreemde aansluiting van de beide muurdelen te zien (zie ook tek. blz. 76). Foto:Rijksdienst voor Monumentenzorg-Zeist.

vlag. De bezetters kwamen er genadig af. Ze mochten met hun wapens vertrekken en de boeren werden vastgezet en konden zich vrijkopen. 24)

De overgave van het kasteel moet vooral voor de boerenbevolking nogal wat problemen hebben opgeleverd. De bevolking werd zo verstrooid, dat pas in 1594 de eerste boeren weer terugkeerden naar hun hoeven. J.B.Krüger schrijft hierover in de Kerkelijke geschiedenis van het bisdom Breda:

In 1581 is de kerk, met alwat er in was en met den toren, geheel verbrand en in 1583 de gansche gemeente, welke in dien tijd uit 5000 communicanten bestond, om de vexatie en oorlogswoeide gevlugt en verstrooid, welke verstrooiing elf jaren duurde. Toen de gelukzon opdaagde en 's Lands zaken vereffend waren, zijn in het jaar 1594 eenige weinigen (velen waren door armoede, oorlog en menigvuldige ellenden bezweken) tot den geboortegrond terug gekeerd. Zij vonden hunne woningen verwoest, den vruchtbaren akker, ja zelfs de straten, met houtgewassen, bramen, distels en doornen bewassen, dermate dat men moeilijk de oude wegen, grenzen en scheidingen erkennen en de vaderlijke velden onderscheiden kon: eenige zijn in den jare 1610 voor het eerst wedergekeerd.

In al dien tusschen tijd hield de zeer getrouwe zielenherder de Eerw.Heer Philippus Meijnaerts, Bernardien, pastoor te Wouw, voor den wolf verborgen, aan duizend gevaren bloot gesteld, zich schuil in het dorp Prinsenhage; doch zoodra hij had vernomen, dat eenige, schoon weinige zijner schapen waren weergekeerd, nam hij afscheid van de Hagenaars en begaf zich tot zijn eigene schapen, die hij steeds een vaderlijke genegenheid had toegedragen en met een herderlijke liefde had bemind. Hij, die ijverige en godvruchtige man overwoog gedurig hoe hij het huis Gods, dat verwoest lag, zou herstellen en opbouwen. Vooreerst heeft hij de Sacristij opgetimmerd, waarin hij langen tijd de Goddelijke zaken verrigtte; later bij het aangroeijen van het getal zijner schapen, heeft hij een dak gelegd boven het hoog altaar. Eerst in het jaar 1611 is het koor der kerk weder geheel opgebouwd, en in 1614 zijn de twee zijkooren hersteld.

Het melkhuysje te Wouw getekend door Joshua de Grave, gemaakt in 1671. Rechts op de achtergrond is de kerk van Wouw te zien in een vrij vervallen toestand. Bibl. Prov. Genootsch. Noord-Brabant.

VERKOCHT.

Parma kreeg het kasteel enkele jaren later op een wel erg gemakkelijke manier terug in handen. Hij kocht het in 1587 terug voor een bedrag van 10.000 gulden! Die koop werd gesloten door kapitein Marchant, hij deed dat tijdens afwezigheid van zijn kolonel, die naar Den Haag was om zich te verdedigen tegen beschuldigingen die Marchant zelf bij de autoriteiten had ingediend. 25)

In mei 1605 ging het kasteel opnieuw over in Staatse handen toen prins Maurits het beleg sloeg voor het kasteel. Dat was de laatste keer dat het kasteel als versterking gebruikt werd. In 1606 werd er een akte opgemaakt aangaande de neutraliteit van het kasteel. Dat als tegenhanger voor de neutraliteit van het kasteel in Hoogstraten. Korte tijd later moet al begonnen zijn met het slechten van de wallen en het afbreken van de toren. Waarschijnlijk is daar zelfs dynamiet aan te pas gekomen.

In de loop der jaren wordt het kasteel daarna nog wel genoemd in krijgsgebeurtenissen, maar erg veel betekenis heeft dat niet. Zo staat 1666 nog als zwart jaar te boek toen de troepen van de bisschop van Munster nogal huishielden. 26)

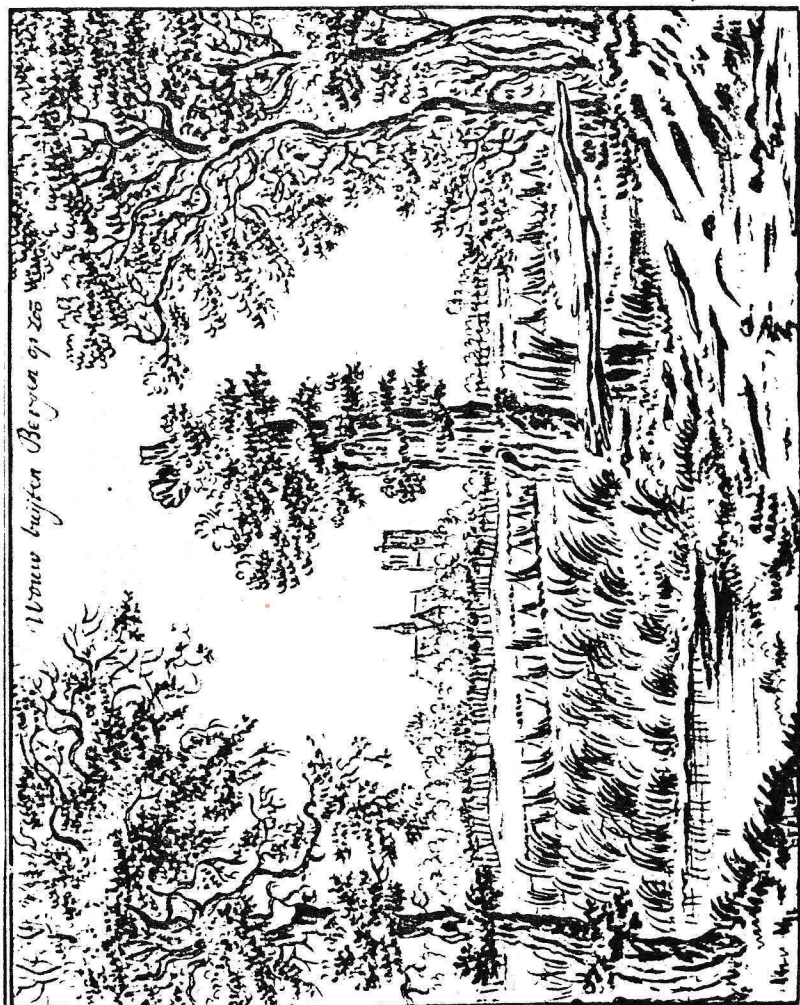
Langzaam takelt het kasteel daarna af en tekeningen van B.Klotz, J.de Grave, Spilman, S.Fokke en in mindere mate Cornelis Pronk laten zien hoe het snel tot verval kwam. Rond 1800 is ook het woonhuis geslecht en verdwenen ook de laatste tekeningen van bewoning en werd het weiland alleen in de winter gebruikt om op de put die ter plaatse bleef te schaatsen, totdat ook die verlandde en alleen het erg ongelijkmatig uiterlijk van de Kasteelweide nog aangeeft dat de bodem, ondanks het breekwerk in 1934, nog niet alle schatten heeft prijsgegeven.

Wouw, 3 december 1989.

René Hermans.

NOTEN.

1. Het archief van de gemeente is nog niet zover uitgezocht in deze periode dat gegevens over deze 'werkverschaffing' teruggevonden konden worden.

Gezicht op Wouw rond 1671 gemaakt door Joshua de Grave. De toren van de kerk geeft een vervallen indruk.
Bibl. Prov. Genootsch. Noord-Brabant.

Fundering van de binnenzijde van de woontoren gezien vanuit het zuidoosten. Foto: Rijksdienst voor Monumenten-
zorg-Zeist.

2. Op 21 oktober 1985 had ik telefonisch contact met de toen 80-jarige(!) heer Regtop uit Sprundel. Van dat telefoongesprek heb ik een verslag gemaakt en de gegevens met betrekking tot zijn opmerkingen heb ik uit dat verslag gehaald.
3. De heer H.Mastboom vertelde mij zijn ervaringen op zondag 15 september 1985. Ook dat gesprek is in een verslag vastgelegd.
4. Over de brieven van de heer Mastboom aan de Rijksdienst en de antwoorden had ik contact met de heer Van Saltbommel van deze dienst. Hij was zo bereidwillig de belangrijke zaken hieruit te copieëren.
5. Brief d.d.2 maart 1934.
6. Brief d.d. 6 maart 1934.
7. Brief d.d. 26 maart 1934.
8. Brief d.d. 26 maart 1934. De persoon die de heer Mastboom op het oog had, was zijn vader, de burgemeester van Oud Gastel.
9. Dit in tegenstelling tot wat door v.Ham en-Bas Aarts in Het Brabants Kasteel 3-'83 wordt beweerd. Er is daar sprake dat alles verdwenen zou zijn.
10. Bij het samenstellen van dit artikel heb ik zelf van de volgende publicaties gebruik gemaakt:
 1. J.G.N.Renaud "Kastelen in Noord-Brabant", in Brabants jaarboek, 1950.
 2. J.G.N.Renaud "Kastelen in het markiezaat Bergen op Zoom" in "Jaarboekje N.K.S.", 1973.
 3. W.A.van Ham e.a. "Woide...die Wouda". Opstellen over de geschiedenis van Wouw. Wouw, 1980.
 4. Bas Aarts "Het kasteel van Wouw in 1934" in "Het Brabants Kasteel", 3-'83.
 5. C.J.F.Slootmans "Het voormalige kasteel van Wouw", in jaarboek "De Ghulden Roos", 1943.
 6. E.van Nispen tot Sevenaer "Hoe zag het kasteel van Wouw eruit", in jaarboek "De Ghulden Roos", 1943.
11. Gegevens die volgen zijn ontleend aan de genoemde publicaties. Middels noten zal ik zoveel mogelijk de vindplaatsen aangeven.
12. Van Ham, pag.74.
13. Van Nispen, blz.142. Zie ook de plattegrond van het oudste gedeelte van het kasteel bij dit artikel.

Het oostelijk deel van de ringmuur met op de voorgrond waarschijnlijk de ruimte waar de contragewichten van de brug in ondergebracht waren. Foto: Rijksdienst voor Monumentenzorg-Zeist.

-
14. Bas Aarts, blz. 54/56.
 15. Renaud (1) blz. 61 e.v.
 16. Deze verzuchting slaakt ook Renaud. Publicatie 1, blz. 63.
 17. Van Ham, blz. 99. Zie ook de copie bij dit artikel. Bas Aarts noemt in zijn publicatie de poort tussen de twee torens onwaarschijnlijk. Hij gaat er van uit dat de genoemde toren de voorpoort was.
 18. Sloomans blz. 104.
 19. Sloomans blz. 113/114.
 20. Sloomans, blz. 118/119.
 21. Sloomans, blz. 121.
 22. Sloomans, blz. 122.
 23. Sloomans, blz. 124/125.
 24. Zie R. Hermans, Vierschaer 1-'84, "'t Huys te Woude".
 25. Sloomans, blz. 126.
 26. Zie R. Hermans, Vierschaer 4-'87, "Alarm! De Munstersen komen" met daarin een beschrijving van de schade aangericht door de troepen van de bisschop van Munster.

